

בכל המקום אשר אזכיר את שמי

מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֲלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנֶיךָ וְאֶת בְּקָרְךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי אָבוּא אֱלֹהֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ: (שמות פרק כ פסוק כ).¹

רמב"ן שמות פרק כ פסוק כ – אם אמצעי אז רק לה'

"מזבח אדמה תעשה ליי" - פירש רבי אברהם כי אמר לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב לקבל כח עליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם, כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אני בכבודי וברכתיך, אין לך צורך לאמצעי כלל.² ועל דעת רבותינו (במכילתא כאן) במזבחות, שהם הנעשים במשכן ובמקדש, הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו, ושם יזבחו העולות והשלמים, ולא לשדים על פני השדה, ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם.³

אבן עזרא שמות פרק כ פסוק כ – באתי אליך שידעתי שתבוא

וטעם "בכל המקום אשר אזכיר את שמי", פירוש: בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון.⁴ אם תבוא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי, גם אני "אבוא אליך וברכתיך". וטעם "אבוא" - כדרך בן אדם.⁵ והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד, כאילו באתי אליך שידעתי שתבוא, ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך, ולא תהיה צריך לאחר, כי תמצאני כל עת ששם כבודי.⁶

פסיקתא רבתי פסקא ה ויהי ביום כלות משה – "אבוא וברכתיך" בהשלמת המשכן

דבר אחר: "ויהי ביום כלות משה" - אמר רבי יהושע בן לוי: ברמז אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, כשיעשו את המשכן שהוא נותן להם את הברכות. מניין הוא? שכתב: "מזבח אדמה תעשה לי וגו' בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" (שמות כ כ). לפיכך כשעשו המשכן נתן להם הקדוש ברוך הוא את הברכות: "יברכך ה' וישמרך" אימתו? "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן".⁷

¹ פסוק קודם אומרת התורה: "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם". מה כן תעשו? מזבח אדמה פשוט ושם יבוא ה' ויזכיר את שמו ויברך את הקוראים בשמו. פרשה קטנה זו (פסוקים יח-כב, בסוף פרק כ) עומדת בתווך בין שני (שלשה) "ענקים". מחד גיסא, מעמד הר סיני ועשרת הדברות (שכבר נצטוו בהם "לא תעשה לך פסל וכל תמונה"); ומאידך גיסא, פרשת משפטים (סמיכות הדינים למזבח, רש"י שמות כא א) ופרשת תרומה והציווי על הקמת המשכן (שיש בו כסף וזהב). על הקשר הראשון, למעמד הר סיני ועשרת הדברות, כבר עמדנו בדברינו [אלהי כסף ואלהי זהב](#) בפרשת יתרו בשנה האחרת. על הקשר לציווי המשכן נעמוד בע"ה בפעם אחרת, אך הוא קשור גם לנושא [מזבח אדמה](#) לו הקדשנו דף נפרד בפרשה זו. נחזור מעט על נושא זה גם כאן, אבל עיקר עניינינו הפעם הוא סיום הפסוק: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

² אבן עזרא רואה "בפרשה קטנה" זו אידיאל של עבודה ה' נקייה מכל אמצעי או מתווך. עבודה כזו תזכה להבטחת ה': "אבוא אליך וברכתיך". אבוא, אומר אבן עזרא בפירושו שנראה בסמוך: כדרך בן אדם. בין אדם למקום כמו דיבור ישיר בין אדם לחברו (על דרך ההשאלה). ומה יעשה אבן עזרא בכל הציווי של הקמת המשכן שיבוא לאחר "פרשה קטנה זו"? צריך עיון (באבן עזרא).

³ רמב"ן מתייחס, אם כי בעקיפין, לשאלה ששאלנו ומדגיש שהבטחת הברכה: "אבוא אליך וברכתיך" נאמרת בהקשר עם מזבח האדמה, עולות ושלמים, שאח"כ גם יורחבו למשכן של זהב וכסף ולתורת קרבנות ארוכה ומפורטת המשתרעת על פרשות רבות בתורה. משמע, הברכה איננה (רק) במקרים האידיאליים שהזכיר אבן עזרא. יש ויהיו אמצעים בעבודת ה', כאלה שלא יחצצו חו"ח בין ישראל לאביהם שבשמים, אבל יסלקו אמונות טפלות כמו אמונות בשדים ורוחות (ראו אבן עזרא עצמו בנושא השעירים, מובא בדברינו [ולא יזבחו עוד לשעירים](#) בפרשת אחרי מות). כל הנושא החשוב הזה נדון אח"כ בפרשיות הקמת המשכן וסדרי הקרבנות (כולל דעתו הידועה של הרמב"ם במורה נבוכים על עבודת הקרבנות שהיא "כוונה שנייה"). במקצת מהנושא כבר נגענו, כאמור, בדברינו [אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם](#) הפעם ברצוננו להתמקד בברכה עצמה, במשמעות ההבטחה: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

⁴ אנחנו עושים מנהגים רבים "זכר למקדש" והנה, המקדש עצמו הוא זכר לשמו של ה'. האם לאחר חורבן הבית התרחקנו ואנחנו כעת בדרגה של "זכר לזכר", או שמא חזרנו לעבודת ה' הבלתי אמצעית? הכל עפ"י אבן עזרא, כמובן.

⁵ "כדרך בן אדם", היינו כדרך שמדברים בני אדם, דיבור ישיר בלי אמצעי וכשווה בשווה. "דברה תורה כלשון בני אדם" ובלשון בני אדם. ואולי רומז כאן אבן עזרא גם לקשר האינטימי שבין ה' לעובד ה' בלי כל אמצעי כפי שהוא ממשית בלשונו הפיוטית. הקב"ה מדבר אל האדם כדרך שבן אדם מדבר עם חברו. מקור טוב לשיח הצדיק עם הקב"ה בסוגה החסידית.

⁶ הלשון הפיוטית של תיאור יחס ה' והאדם המאמין – יחס של ציפייה הדדית וקרבה אינטימית - משלימה את ההשקפה הפילוסופית "היבשה" של אמונה צרופה ללא שום מתווך ושום אמצעי ביניים. אבן עזרא, פרשן המקרא, הוא גם בלשן, גם משורר-פייטן וגם איש הגות ומחשבה (פילוסוף). למקרא שורות אלה נזכרנו בפיוטו של ריה"ל: "ובצאתי לקראתך - לקראתי מצאתיך". ואולי יש כאן גם פירוש חדש לפסוק: "דרשו ה' בהמצאו" – דרשו את ה' והוא כבר ימצא לכם. "באתי אליך כי ידעתי שתבוא".

⁷ לפי מדרש זה, אין אתנחתא של עבודת ה' צרופה, כפי שמציע אבן עזרא, בין מעמד הר סיני ובין הקמת המשכן. בכך הוא מחזק את שיטת רמב"ן וגם את אבן עזרא שלעיל שמזכיר את שילה, נב וגבעון. הפסוק שלנו, אומר המדרש, מקפל בתוכו כבר את פרשת תרומה שבאה מיד בהמשך והוא יתקיים במלואו: אבוא אליך וברכתיך" בהשלמת המשכן. פרשת משפטים אמנם חוצצת בין

מסכת אבות פרק ג משנה ו – מהרבים אל היחיד

רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר: עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר: "אלהים נצב בעדת אלי" (תהלים פב א). ומנין אפילו חמישה? שנאמר: "ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט ו).⁸ ומנין אפילו שלושה? שנאמר: "בקרב אלהים ישפוט" (תהלים שם).⁹ ומנין אפילו שנים? שנאמר: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע" (מלאכי ג טז). ומנין אפילו אחד? שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבוא אליך וברכתיך" (שמות כ').¹⁰

מסכת ברכות דף ו עמוד א – מהיחיד אל הרבים

אמר רב אשי: ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו - שנאמר: (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. וכי מאחר דאפילו חד - תרי מבעיא? - תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות, חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות. וכי מאחר דאפילו תרי - תלתא מבעיא? מהו דתימא: דינא שלמא בעלמא הוא, ולא אתיא שכינה - קמשמע לן דדינא נמי היינו תורה. וכי מאחר דאפילו תלתא - עשרה מבעיא? - עשרה קדמה שכינה ואתיא, תלתא - עד דיתבי.¹¹

ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד – מקום מיוחד

רבי אבא רבי חייה בשם רבי יוחנן: צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה. ומה טעם? "בכל המקום אשר אזכיר את שמי" - אשר תזכיר את שמי אין כתיב כאן, אלא: בכל מקום אשר אזכיר.¹²

מסכת סוטה דף לח עמוד א – בבית הבחירה ובמקדשי מעט

ותניא אידך: כה תברכו את בני ישראל - בשם המפורש, אתה אומר: בשם המפורש, או אינו אלא בכינוי? תלמוד לומר: "ושמו את שמי" (במדבר ו), שמי המיוחד לי. יכול אף בגבולין כן? נאמר כאן: ושמו את שמי ונאמר להלן (דברים יב) "לשום את שמו שם", מה להלן בית הבחירה, אף כאן בבית הבחירה.¹³ רבי יאשיה אומר: אינו צריך,

הפסוקים לעיל שלאחר מעמד הר סיני ופרשת תרומה, אך זאת מסיבות טובות אחרות (ראו המדרשים שהתורה ניתנה דינים מכאן ודינים משם, שמות רבה ל ג), וגם זה מתחבר לענין אחד, שהרי הדינים סמוכים למזבח (הערה 1 לעיל). המזבח שכאן, הגם שהוא מזבח אדמה, רומז כבר למשכן המפואר יותר והמרכזי. ומשם הדרך סלולה לספר דברים ובית הבחירה אותם נראה בהמשך, דרך ברכת כהנים שגם היא רמוזה בפסוק זה. ופירוש אבן עזרא (שבד"כ אינו "מוטרד" ממדרשי חז"ל והולך בדרכו) יכול להדגיש את דברי המדרש "ברמז אמר הקב"ה". הרמז הוא סוד עבודת ה' הצרופה, בלי שום אמצעי. כך מיד לאחר מתן תורה (אידיאל שנפגם בשל חטא העגל), וכך גם בימינו שאין לנו מקדש, אישים וניחוחות.

⁸ ראו פרשני המשנה (ברטנורא, רמב"ם, קהתי) שמסבירים שאגודה היא דבר שאדם אוגד (ומחזיק) ביד אחת וביד יש חמש אצבעות. במספר שלושה יש מעבר מאלהים של תורה ותפילה לאלהים של עריכת דין ולכאורה שובר את הרצף של העיסוק בתורה. במספר שניים שיבוא מיד, חוזר הנושא של לימוד תורה. המשנה מעמעמת חילוף נושא זה ואפשר לומר שעריכת דין ומשפט גם הוא לימוד תורה "הלכה למעשה" וכדברי הגמרא בברכות ו ע"א שנביא להלן: "דינא נמי היינו תורה", אבל במכילתא מודגש נושא הדין ושם גם אין את מספר חמש ומדובר כנראה בתפילה ולא בלימוד תורה. ראו מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה יא: "מכאן אמרו: כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת, שכינה עמהם, שנאמר (תהלים פב א) אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפילו שלשה שדנין? שנאמר (תהלים פב א) בקרב אלהים ישפוט. ומנין אפילו שנים? שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו. ומנין אפילו אחד? שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך".

¹⁰ הרי לנו כיוון אחר לגמרי של פירוש הפסוק. לא המקדש והעבודה שם לגוניה השונים, אלא מעמדו של היחיד: לימוד תורה של היחיד, גם שלא בצוותא, שלא במנין או בחבורתא של לומדים (ולהלן נראה גם את תפילת היחיד). עבודת ה' של הפרט באשר הוא. הדגש בפסוק, אומר המדרש, הוא על לשון היחיד שבו: "אבוא אליך וברכתיך". הקב"ה שברא את האדם יחידי (סנהדרין, פרק ד משנה ה, תוספתא פרק ח הלכה ד) גם מברך אותו יחידי. מעין חזרה לאדם הראשון שמילא את חללו של עולם. האם מכאן נוכל ללמוד גם על קביעות המקום? האם הפרט יכול גם לקבוע את מקומו ולגרום, כביכול לקב"ה לבוא אליו ולברכו באשר הוא. האם אנחנו מתפתים לקרוא: "בכל המקום אשר תזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"? ראו שוב אבן עזרא לעיל.

¹¹ גם דרשה זו מסתמכת על לשון היחיד שבפסוק שלנו: "אבוא אליך וברכתיך", אבל הכיוון הוא בדיוק ההפך. מהיחיד, מהאחד, אל העדה, אל המנין של עשרה. שוב, דרך תחנות ביניים שכל אחת מוסיפה משהו. היחיד אמנם חשוב ונחשב, ככתוב בפסוק שלנו, אבל כל קיבוץ של יחידים יש לו תוספת חשובה. שניים - נכתבים כבר בספר הזכרונות. יש רישום ויש רושם. לשלושה יש כבר סמכות (הגם שסמכות זו לדון מעוררת את הבעיה של דין מול לימוד תורה והמדרש נאלץ להסביר שגם דין הוא לימוד תורה). ולעשרה - השכינה מקדימה ומחכה להם. (ושוב אין חמש). ואם נחזור להתחלה, אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה - שכינה עמו.

¹² הירושלמי כאילו קרא את מחשבותינו והצעתנו "סרסיהו ופרשהו" ולקרוה את הפסוק: "אשר תזכיר את שמי" (כנראה שהרעיון הוא ענין ומתקשר ואחרים כבר הקדימו אותנו וחשבו כך), ויוצא חוצץ נגד הרעיון שכל יחיד יקבע מקום לעצמו ויזכיר את ה' ויעבדהו בכל מקום (זמן?) שנראה לו. לא, אומר הירושלמי: "בכל מקום אשר אזכיר את שמי" - אני הוא שקובע: "המקום אשר יבחר ה'" - מקום שהוא מיוחד לתפילה. ראו פסיקתא רבתי ואבן עזרא שהבאנו לעיל: "בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון". כך לא רק בציבור, אלא גם בתפילת היחיד, גם בפחות מעשרה. עדיף תמיד במקום המיוחד לכך. נראה שלמדרש זה ולקודם לו, יש משמעות מיוחדת אחרי חורבן בית המקדש.

¹³ ראו דברינו [ברכת כהנים](#) בפרשת נשא שם דנו כבר בהבדל בין ברכת כהנים שנאמרה בבית המקדש בשם המפורש (שם הווי, י"ד ה"א וא"ו ה"א) ובין זו שנאמרה בגבולים או "במדינה" (ובימינו) שהיא רק בכינוי ה' (שם אדנות). מחלק זה של הדרשה נראה שעיקר ברכת כהנים היא בבית המקדש, בשל היקף הפסוקים "ושמו את שמי" ו"לשום שמו שם".

הרי הוא אומר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך" (שמות כ), בכל מקום סלקא דעתך? אלא מקרא זה מסורס הוא: בכל מקום אשר אבוא אליך וברכתך שם אזכיר את שמי,¹⁴ והיכן אבוא אליך וברכתך? בבית הבחירה, שם אזכיר את שמי בבית הבחירה.¹⁵

תוספתא סוכה פרק ד הלכה ג – בין "ביתי" ל-"ביתך"

הלל הזקן אומר: למקום שלפי אוהב, לשם רגליי מוליכות אותי. אם אתה תבוא לביתי - אני אבא לביתך.¹⁶ אם אתה לא תבוא לביתי - אני לא אבוא לביתך, שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך".¹⁷

דברים רבה פרשה ח סימן ב – ברכת התורה

"כי המצוה הזאת" - אמר הקב"ה: אם נזקקת לברכתה של תורה, אף אני מברך אותך, שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך" (שמות כ כ). רבנן אמרי: אמר הקב"ה: אם ברכת את התורה, לעצמך אתה מברך. מניין? שנאמר: "כי בי ירבו ימך ויוסיפו לך שנות חיים" (משלי ט).¹⁸

מדרש תהלים (בובר) מזמור צ – מקום שהצדיקים עומדים

ר' אמי: למה נקרא שמו של הקב"ה מקום? שהוא מקומו של עולם, שנאמר: "הנה מקום אתי" (שמות לג). אברהם קרא לו מקום, שנאמר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" (בראשית כב יד). יעקב קרא לו מקום, שנאמר: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה" (בראשית כח יז). משה קרא לו מקום, שנאמר: "הנה מקום אתי" (שמות לג כא). דבר אחר: למה נקרא שמו מקום? שבכל מקום שצדיקים עומדים, שם הוא נמצא עמהם. שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך" (שמות כ כד).¹⁹

¹⁴ וגם כאן אפשר לדרוש "תזכיר את שמי"

¹⁵ לפי דרשה זו, הנשענת על ספרי במדבר לט כה תברכו, "אזכיר את שמי" הוא בבית הבחירה, בשם המפורש. זה עיקר משמעות הפסוק. ומהו "בכל המקום"? המקום, בה"א הידיעה, יאמר הדרשן, המקום המיוחד – בית המקדש. רק שם מצויה הברכה ורק שם הזכרת ה' (ואולי אין צורך בדרשת סירוס המקרא כפי שמציע ר' יאשיהו). אבל במקורות אחרים משמש הפסוק, אדרבא, להרחבת הזכרת ה', אם כי בכינוי, בכל מקום. בשם המפורש, רק בבית המקדש. ראו, למשל, ספרי דברים פיסקא סב: "אין לי אלא במקדש, בגבולים מנין? תלמוד לומר (שמות כ כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אם כן למה נאמר לשום את שמו שם? במקדש אומרים את השם ככתבו ובמדינה בכינויו". מדרש זה יאמר: "בכל המקום", כפשוטו, בהרחבה, אך עדיין "המקום" מגביל זאת לבתי כנסיות ובציבור בדומה לירושלמי לעיל. "בכל המקום" ולא בכל מקום. ראו פירוש רש"י לפסוק בפרשתנו שמביא את הדעה הראשונה (הגמרא בסוטה וספרי במדבר) ומתעלם לגמרי מכך שפסוק זה משמש מקור לברכת כהנים בגבולים ולימינו שאין לנו בית הבחירה, ואלה דברי רש"י: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי - אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי, שם אבוא אליך וברכתך, אשרה שכינתי עליך. מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם, וזהו בית הבחירה. שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם". מעניין לחשוב מה חשב רש"י על מקומו וזמנו, האם לא ראה בפסוק משמעות גם לאחר החורבן, גם במקדשי מעט?

¹⁶ כך בשמחת בית השואבה עליה הרחבנו בחג הסוכות. ראו הדרשה במסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק יב, אשר היא מעין פירוש והרחבה על פרקי אבות שבמשנה: "הוא היה אומר אם תבא לביתי אני אבא לביתך. למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי: אם תבא לביתי אבא לביתך. כיצד? אלו בני אדם שמשכימים ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הקב"ה מברכן לעולם הבא, כענין שנאמר: בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך (שמות כ כ)". כפשוטו, היינו אומרים שבייתך שהמדרש מדבר עליו הוא ביתו של האדם, בית יהודי של תורה, מצוות וגמילות חסדים. ואז שוב חוזר "הפיתוי" שלנו לקרוא בפסוק: בכל המקום אשר אזכיר את שמי, בכבוד וקדושה, אבוא אליך וברכתך. בכל מקום שהאדם מזמין את השכינה אליו ועושה לה מקום. מחד גיסא, מרחיב מדרש אבות דרבי נתן את "בית" מבית המקדש וחג הסוכות, לבתי כנסת ובתי מדרש בכל מקום ובכל זמן; ומאידך גיסא הוא מפליג את "ביתך" לעולם הבא! ואנו נישאר עם ההצעה שלנו שבייתו של האדם הוא בית יהודי של תורה, מצוות וגמילות חסדים.

¹⁷ השימוש בפסוק שלנו בהקשר של דרשת התוספתא, דומה מאד לפירוש אבן עזרא הנ"ל: "אם תבוא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתך". ראו ציטוט תוספתא זו בגמרא סוכה דף נג עמוד א שתחילה מביאה דברים שאמר הלל: "תניא, אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן", ולאחר מכן, מובאת התוספתא הנ"ל: "הוא היה אומר כן: למקום שאני אוהב, שם רגלי מוליכות אותי. אם תבא אל ביתי - אני אבא אל ביתך, אם אתה לא תבא אל ביתי - אני לא אבא אל ביתך, שנאמר: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך". ובהמשך הגמרא שם, יש אמרה דומה של רבי יוחנן: "רגליו של אדם ערבות לו, למקום שהוא מתבקש - לשם הן מוליכות אותי". ואנו שואלים (על הגמרא בסוכה): ניחא דברי הלל בתוספתא, אך מה פשר המשפט: "אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן"? זהו הלל הענו שמעולם לא הקפיד על אף אדם ומי שניסה לקנטר אותו הפסיד ארבע מאות זוז? (שבת לא ע"א).? איך נהלום אמירה זו עם אמירתו המפורסמת: "אם אין אני לי - מי לי? וכשאני לעצמי - מה אני?" (בעיקר החצי השני: "וכשאני לעצמי - מה אני"). על כך הרחבנו בדברינו [שמחתו של הלל הזקן - אם אני כאן הכל כאן](#) חג הסוכות. ראו שם.

¹⁸ ובפסיקתא רבתי פיסקא מג מורחב הרעיון על כל ברכה, לאו דווקא על ברכות התורה: "אמר הקדוש ברוך הוא: היו זהירים מברכים אותי על כל דבר, ואם הייתם זהירים בברכות אף אני בא אצלכם ומברך אתכם, שנאמר: בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך (שמות כ כא)". ואנו שוב מתפתים להגניב את "דרשתנו": בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבוא אליך וברכתך.

¹⁹ כבר הארכנו לדון במדרש זה, וברעיון הכללי של "מקום" כאחד מכינויו של הקב"ה (שמשום מה פשט בעיקר בהקשר של צער, מצוקה ואבל) בדברינו [מקום](#) בפרשת ויצא. מה שחשוב כאן הוא שהפסוק שלנו מצטרף לכל הפסוקים האחרים שמהם לומדים את הדואליות של התואר "מקום". מחד גיסא הוא המקום, "מלאו כל הארץ כבוד", "הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו" (בראשית רבה סח ט). ומאידך גיסא, היחיד הצדיק קובע את מקומו של הקב"ה: בהר, בשדה, בדרך, מהאבות ועד אבות החסידות.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות כ כא מזבח אדמה - סיכום

"בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" - מיכן שאפילו יחיד משרה שכינה בזכותו.²⁰ "בכל המקום" - יכול בכל מקום? ת"ל: "אשר אזכיר את שמי" - זו בית הבחירה, שנאמר: "והיה עיני ולבי שם כל הימים" (מלכים א ט ג). ואומר: "והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם" (דברים יב יא). אם כן מה תלמוד לומר: בכל מקום? לרבות נוב ושילה וגבעון. מלמד ששם המפורש אסור להיאמר בגבולין ר' אליעזר בן יעקב אומר: בכל המקום אשר אזכיר את שמי - מקום שאני אוהב אותן, כגון בתי כנסיות ובתי מדרשות, שם אבוא אליך וברכתיך.²¹

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: בהקשר לכינוי הקב"ה כ"מקום" והמאמר מבראשית רבה סח ט המובא בהערה 19: "הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו". ראו המאמר בגמרא תענית כא ע"ב: "לא מקומו של אדם מכבדו, אלא אדם מכבד את מקומו" והסמך ממעמד הר סיני וממקום המשכן במדבר. הדברים נאמרים שם אגב שיח בין רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק אגב הזמנתו של הראשון לשני שיבוא לגור בעירו וסירובו של רב נחמן בר יצחק להצעה. אך ההשוואה עם הר סיני והמשכן בהם שרתה השכינה, אומר דרשני. האם זה משלים את המאמר לעיל: "בכל מקום שצדיקים עומדים, שם הוא נמצא עמהם"?

²⁰ אם אין אני לי מי לי?

²¹ נראה שמדרש מאוחר זה, שהוא בעצם אסופת מדרשים, מביא את מגוון הדרשות שראינו המשקף את האפשרויות השונות להבין את הפסוק שלנו. ראו סוף הערה 7 על הסיבוב מרגע לאחר מתן תורה ועד ימינו. ממזבח האדמה האידיאלי (אולי גם מזבח אבנים, אבל זהו), דרך המשכן המפואר, עבור בבית המקדש המפואר עוד יותר (בפרט מקדש שלמה ומקדש הורדוס), וכלה בימינו שאין לנו מקדש, אישים וניחוחות, אך נותרה לנו ברכת כהנים שגם היא רמוזה בפסוק זה. "ברמז אמר הקב"ה", אומר המדרש. וזה הרמז והסוד: עבודת ה' הצרופה, בלי שום אמצעי, כמו מיד לאחר מתן תורה.